

Hannu Heinänen

SANAN SIEMEN ITÄÄ JA KASVAA

Organisoitua elävän kristillisyyden toimintaa Tornion seudulla 120 vuotta

Tammikuun alussa 1844 saamelaistytö Milla Clementsdotter ja rovasti, Kaaresuvannon kirkkoherra Lars Levi Laestadius kävivät Åselessa keskustelun, jonka aikana rovasti löysi elävän uskon. Tämän jälkeen tunnonrauhan löytäneen papin saarnojen väri muuttui armolliseksi julistukseksi. Sanan siemen iti aluksi hitaasti, mutta kevättalvella 1846 Kaaresuvannon kirkkoon alkoi virrata väkeä myös muista seurakunnista. Alkoi alkuherätyksen aika.

Kaaresuvannon seurakunnan asukkaista kolme neljäsosaa oli tunturisaamelaisia, jotka metsästivät ja kalastivat laajalla alueella. Heidän vuotuiset muuttonsa ja seudun markkinayhteydet tekivät Kaaresuvannon uutuudet tunnetuiksi laajalla alueella Ruotsissa, Suomessa ja Norjassa. Liikkeen leviämistä edistivät myös Kaaresuvannon raittiusseuran asiamiehet sekä Laestadiuksen perustamat ja johtamat Lapin lasten lähetykskoulut. Myös kääntymyksen kokeneet halusivat puhua uudesta löydöstään tapaamilleen ihmisille. Lähetykskoulut ja Koutokeinon tragedia vuonna 1852 siirsivät herätyksen lähinnä suomalaisväestön keskuuteen. Koutokeinon murhenäytelmän seurauksena herätyssanomien eteneminen laantui muutamaksi vuodeksi. Alkuherätys päättyi vuoteen 1855 mennessä.

Herätys saapui ensimmäisenä ilmeisesti Suomen puolelle, Muonioon. Lähetykskoulun lähetit suuntasivat seuraavaksi matkansa Enontekiölle ja Norjaan: Koutokeinon, Jyykeään, Alattioon ja Hammerfestiin ja jonkin verran myöhemmin Vesisaareen. Elävä kristillisuus levisi Kaaresuvannon pitäjistä länteen, itään ja etelään. Herätys levisi voimakkaasti ja nopeasti pitäjistä toiseen. Jo 1850-luvun alussa se oli vakiinnuttanut asemansa sekä Ruotsin että Suomen Ylitorniolla. Alkuherätyksen pysähtyttyä Tornionlaakson eteläiset alueet jäivät moniksi vuosiksi vain tilapäisten kosketusten varaan. Kun toiminta vilkastui uudelleen, suuria herätyksiä esiintyi Ylitorniolla ja Karungissa molemmin puolin rajaväylää talvella 1860.

Herätys pääsi vauhtiin Haaparannalla sen jälkeen, kun Erkki Antti Juhonpieti tuli sinne pitämään lähetykskoulua maaliskuussa 1861. Sekä Suomen Alatorniolla että ilmeisesti myös Tornion kaupungissa koettiin vuosina 1863–1864 voimakkaita herätyksiä. Herätyksistä huolimatta Torniossa ja Haaparannalla pidettiin 1860-luvulla vähän seuroja ja lestadiolaisia oli kaupungeissa muutamia. Seurojen järjestäminen vuokrahuoneissa alkoi kantaa hedelmää seuraavalla vuosikymmenellä.

Seurojen järjestäminen

Väki kokoontui seuroihin lähinnä talvella, jolloin maaseudulla oli vähemmän töitä ja puhujien kulkuyhteydet olivat paremmat. Seurat saattoivat samassa kylässä kestää jopa viikkokausia. Tuona aikana vain seuratalo välillä vaihtui. Seurat järjestettiin silloin, kun seudulle tuli vieraita puhujia. Monissa kylissä ihmiset kokoontuivat sunnuntaisin, vaikka paikalla ei ollutkaan puhujia. Seuratalo yleensä kustansi kaiken mitä vieraille tarjottiin. Joskus naapurit toivat mukanaan pieniä tuliaisia. Tarjoilun vuoksi seuroja pidettiin lähinnä paikkakunnan vauraimmissa taloissa.

Tornion seutu sijaitsi pohjoisen ja etelän sekä Suomen että Ruotsin välisen liikenteen keskeisenä etappipaikkana. Sen vuoksi monet saarnaajat pysähtyivät tänne levähtämään, jolloin seutukunnan lestadiolaisille tarjoutui tilaisuus seurojen järjestämiseen. Tornion kaupungissa ensimmäiset seurat pidettiin veräjämestari Lundvallin talossa. Sen jälkeen kokoonnuttiin myös muissa kodeissa. Usein seuraväki kokoontui Rantakadulla asuneen alatorniolaisen Pietari Alaviuhkolan taloon. Seuroja järjestettiin kodeissa 1880-luvun lopulle asti, jolloin väki kokoontui lähinnä rauhanyhdistyksen uudella seurahuoneella Torikadun kulmassa. Oman rauhanyhdistyksen perustaminen loi kiinteyttä lestadiolaisyhteisöön ja antoi intoa seuratoimintaan, joka voimistui uudelleen alkaneiden herätysten seurauksena. Toiminta oli vireää vuosisadan viimeiselläkin vuosikymmenellä.

Seuratilaisuuksissa vallitsi tietty järjestys. Seuraväki istui siten, että naiset olivat puhujasta katsottuna oikealla ja miehet vasemmalla. Nuoret ja herätysliikkeeseen kuulumattomat jäivät useimmiten oven suuhun. Seurojen aluksi laulettiin virsi niin sanotusta vanhasta virsikirjasta, joka oli painettu vuonna 1701. Virren jälkeen pidettiin rukous. Alkuaikoina koko seuraväki polvistui rukouksen ajaksi, mutta tapa jäi pois ilmeisesti 1880-luvulla. Rukouksen jälkeen joku saarnamiehistä luki tekstin. Koska puhujat liikkuvat yleensä kaksittain, luki toinen tekstin, jonka jälkeen toinen selitti luetun kohdan jae jakeelta. Puheen aikana puhuja saattoi esittää kuulijoilleen kysymyksiä. Usein joku lähellä istuvista vastasi. Puheessa saattoi erottaa uskovaisille ja epäuskoisille tarkoitetut osat. Saarna kesti tavallisesti tunnin, mutta pitempikään saarna ei ollut harvinaisuus.

Tavallisesti seuroissa oli kaksi saarnaaja. Saarnojen välivirren aikana kannettiin kolehti saarnaajien matkakulujen korvaamiseksi. Vastustajat paheksuivat rahan keräämistä. Vasta seurojen jälkeen seuraväki lauloi uskovaisten käyttämiä lauluja. Seurapuheiden jälkeen oli ”vedettävä nuotan perät”. Siihen kuului henkilökohtainen sielunhoito, epäuskoisten puhuttelu ja parannukseen kehottelu sekä evankeliumin julistaminen. Ulkopuolisia sanankuulijoita seurameno oudoksutti. Heissä varsinkin syntien anteeksisaarnaaminen ja liikutukset herättivät paheksumista ja hämmästyä. Ulkopuoliset arvelivat, että saarnamiehet saarnasivat syntejä anteeksi jopa pienen palkan edestä.

Tornion ja Haaparannan uskovaisten välillä vallitsi alusta alkaen kiinteä yhteys. Uskomisen asiassa Tornionjoen väylän molemmat rannat yhdessä muodostivat alueellisen kokonaisuuden. Haaparannalla olivat herätyksen alkuaikoina tärkeimpiä seurojen järjestäjiä Petrus Laestadiusin tytär Angelica Laestadius ja Maria Lugnet. Angelica Laestadiusin kotiin väki kokoontui seuroihin säännöllisesti useita kertoja viikossa. Keskiviikkoisin kokoontuivat ruotsinkieliset ja torstaisin suomenkieliset. Saadakseen lisää tilaa seurojen pitoon Angelica oli tyhjentänyt makasiineja. Seuravieraita saapui rajan molemmilta puolilta. Laestadius-mamman kodista muodostui myös puhujien kohtaamispaikka.

Herätyksen aikoina seudulla kuljettiin seuroissa pitkienkin matkojen takaa. Samanaikaisesti solmittiin tuttavuus- ja ystävyys-suhteita. Eniten yhteyttä pitivät naapurikylien väki. Usein haettiin saarnamiehet lähikylästä tai vietiin seuraavaan kylään. Tornion ja Haaparannan kaupungit olivat keskeisiä seurapaikkoja. Kauppamatkat sovitettiin usein seuramatkoiksi. Kun rovasti Grape oli valittu Haaparannan kirkkoherraksi vuonna 1893, ihmiset entistä enemmän lähtivät kaukaakin Haaparannan kirkkoon. Torniossa ja Haaparannalla järjestettiin vuorotellen seuroja. Jos vieraat puhujat olivat liikkeellä, seurat kestivät tavallisesti neljä päivää.

Rauhanyhdistyksen perustaminen

Seuratoiminta oli Tornion seudulla vuosikymmenien aikana vakiintunut. Tornion kaupungissa oli Pietari Alaviuhkolan omistamasta talosta muodostunut seurapaikka. Hän oli ennen kuolemaansa luovuttanut talon omistusoikeuden uskovaisille. Alaviuhkolan kuoleman jälkeen (1886) oli talon omistussuhde järjestettävä virallisesti uudelleen, sillä talo oli luovutettu tarkemmin määrittelemättömälle ihmisryhmälle. Sen vuoksi perustettiin 31. tammikuuta 1887 seitsenjäseninen ”kristittyin Rukoushuone johtokunta”, jonka esimieheksi valittiin Juho Peltari.

Vuonna 1887 Suomeen saatiin yhdistyslaki. Monet tahot tiedostivat tämän asian. Myös lestadiolaiset olivat aktiivisesti liikkeellä. Tornion lestadiolaiset pitivät useita kokouksia, joissa laadittiin sääntöjä. Ohjeet saatiin Helsingistä sikäläiseltä johtavalta saarnaajalta Karl Wilkmanilta. Yhdistyksen nimi haki muotoaan, sillä esille nousivat nimet ”Rauhanyhdistys Seura”, ”Kristittyjen Rauhanyhdistys” ja lopullinen ehdotus ”Rauhan Yhdistys Torniossa”. Sääntöehdotuksen mukaan yhdistyksen tarkoituksena oli rakentaa rauhaa, raittiutta ja siveyttä varsinkin ”paheissa elävien auttamiseksi”. Toimintamuodoiksi mainittiin kokousten ja esitelmien pito. Sääntöehdotuksen olivat allekirjoittaneet puuseppä Heikki Häll, nahkuri Juho Nykänen, tullivartija Robert Pettersson, maalari Isak Wilhelm Kajander ja kultaseppä Johan Olof Molnberg. Anomus toimitettiin Oulun läänin kuvernöörille 28. marraskuuta 1888. Koska kuvernööri A. Gripenberg piti esitystä hyvää järjestystä edistävänä sekä lakia tukevana, hän hyväksyi anomuksen vuoden viimeisenä päivänä 1888.

Uuden yhdistyksen ensimmäisenä tavoitteena oli saada oma toimitalo, joka valmistui valtakunnallisen keräyksen ja lahjoitusvarojen turvin. Liikkeelle päätettiin panna noin 50 keräyslistaa ”ympäri kristikuntaa”. Niitä aiottiin lähettää kaikkialle Suomea, mutta myös Ruotsiin ja Amerikkaan. Suurin osa listoista lähetettiin kuitenkin Tornionjokivarteen. Monet tunnetut saarnamiehet toimivat kerääjinä. Rahaa saatiin Amerikan lisäksi myös Norjasta, Vesisaaresta. Rakennushankkeeseen saatiin rahaa lainaksi puuseppä Pekka Olavi Ekmanilta ja Tornion sunnuntai- eli Käsityöläiskoululta. Rahaa tuli myös yllättävältä taholta, sillä elävään uskoon kääntyneet kävivät tunnustamassa tullikavalluksiaan tullivartija Niilo Henrik Porthanille, joka peri tullille kuuluvan maksun ja talletti varat tulliin. Porthanin esityksestä tullihallituksen ylitarkastaja myönsi varat uuden rauhanyhdistyksen talon rakentamiseen. Seurahuoneen rakennustyö alkoi kesällä 1888, ja lopullisesti talo oli valmis vuonna 1890.

Rekisteröidyn yhdistyksen ensimmäinen kokous pidettiin 20. tammikuuta 1889, jolloin valittiin uusi johtokunta. Siihen tulivat edellä mainituista Molnberg esimieheksi ja Nykänen varaesimieheksi sekä Kajander rahavarainhoitajaksi. Kirjuriksi valittiin Pettersson ja muiksi jäseniksi Alekski Pasma, Juho Pelttari, Juho Hemmola (Ruotsin Mattilasta), Salomon Savikuja ja Heikki Häll. Seuraavana vuonna ryhdyttiin pitämään jäsenluetteloa, johon kirjattiin kaikkiaan 79 nimeä. 1890-luvulla yhdistyksellä oli vain 105 jäsentä, joista suurin osa oli lähinnä torniolaisia, koska yhdistyksen kotipaikaksi oli merkitty Tornio.

Keitä sitten Tornion Rauhanyhdistykseen kuului? Ensiksi on todettava, etteivät kaikki Tornion kaupungissa asuneet lestadiolaiset eivätkä varsinkaan alatorniolaiset kuuluneet yhdistykseen. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta perheistäkin jäsenenä oli vain huoltaja. Miehen kuoltua saattoi myös leski liittyä yhdistykseen. Kun jäsenet solmivat avioliittoja, vaimo ei enää maksanut jäsenmaksua. Kaikkien jäsenten kotipaikka ei ole tiedossa. Jäsenten joukossa oli yksi ortodoksisen seurakunnan jäsen Alekski Pällijeff, joka oli paikkakunnalle Uhtualta muuttaneita vienankarjalaisia kauppiaita. Jäsenyyttä tärkeämpää oli osallistuminen yhdistyksen toiminnan tukeminen. Jäsenmaksujen suuruus riippui varallisuudesta. Suurin jäsenmaksu oli ylimetsänhoitaja J. H. Heikelillä (20 mk); mestareiden, kultaseppien, maalareiden ja nahkureiden jäsenmaksut vaihtelivat 10–14 markkaa. Varattomimmat selvisivät markalla, jopa vähemmälläkin.

Tornion kaupungissa lestadiolaisiin kuului muutamia säätyläisten alemmasta päästä. Huomattavin sivistyneistön edustaja oli edellä mainittu ylimetsänhoitaja Heikel. Porvaristosta tähän elämän liikkeeseen kuului vain kaksi kauppiaan puolisoa: Maria Nordberg ja Saara Kurth. Lestadiolaisuus oli levinnyt talonpoikien ja käsityöläisten: kultaseppä-, nahkuri- ja puuseppämestareiden keskuuteen. Jäsenistöön kuului myös virkamiehiä: posteljooni, poliisi ja vanginvartija. Määrällisesti suurimman ryhmän

muodostivat kuitenkin palkolliset, jotka kuuluivat yhteiskunnallisesti heikoimpaan väestönosaan.

Valoja ja varjoja

Lestadiolaisuus oli juurtunut 1800-luvun loppupuolelle mennessä osaksi alisen Tornionjokilaakson hengellistä elämää. Seuratoiminta oli vakiintunut, ja uskovaisten määrä oli kasvussa. Tornion kaupungissa oli vuonna 1899 1 463 asukasta, joista lestadiolaisia oli noin 150. Alatornion väkirikkaassa pitäjässä oli tuolloin 6 489 ihmistä, joista lestadiolaisia oli noin 2 000. Lestadiolaisten suhteellinen osuus näillä alueilla oli noin 27 prosenttia. Samoihin aikoihin Karungin seurakunnassa oli asukkaita 2 012, joista lestadiolaisia oli noin 1 340. Tämä tarkoitti runsaan 66 prosentin kannatusta seurakunnassa.

Seurat olivat pitkään ainoa elävän kristillisyyden työmuoto. Uskovaisten keskinäisen kanssakäymisen ja vakiintuneen seuratoiminnan lisäksi ryhdyttiin pitämään vuodesta 1906 alkaen suuria seuroja. Seurojen yhteydessä keskusteltiin uskoon ja oppiin liittyvistä kysymyksistä sekä kristillisyyden lähetystoiminnasta. Tällaisen tapahtuman järjestelyvastuu annettiin vuonna 1909 Tornion ja Haaparannan kristityille. Lokakuun alussa pidettyihin seuroihin kokoontui useita tuhansia vanhoillislestadiolaisia Pohjoismaita ja Amerikkaa myöten. SRK:n vuosikokous ja suuret seurat järjestettiin Torniossa ensimmäisen kerran kesäkuun lopussa 1929. Seurapaikkana oli tuolloin Porthanin koulun pihamaa, ja vuosikokous pidettiin luterilaisella seurahuoneella. Seurakansa kokoontui suviseuroihin Juhannussaarelle heinäkuun alussa 1952, jolloin väkeä oli paikalla noin 15 000 henkeä. Vuosikokous pidettiin Tornion seminaarin juhlasalissa. Seuraavan kerran torniolaiset olivat järjestelyvastuussa Keminmaan Juopperissa pidetyissä suviseuroissa. Viimeisimmät torniolaisille annetut suviseurat järjestettiin Arpelan Könölässä vuonna 1994.

Vanhoillislestadiolaisuuden keskusjärjestö SRK ryhtyi julkaisemaan Lasten Siioninimistä lehteä vuonna 1931. Tarkoituksena oli tukea pyhäkoulutyötä, joka alkoi pienin askelin samana vuonna myös Torniossa. Vähitellen työmuoto vakiintui, ja opettajiksi saatiin Tornion opettajaseminaarissa olevia vanhoillislestadiolaisia nuoria. Sota-aika katkaisi tämän työmuodon, mutta sen jälkeen toiminta virisi uudelleen. Opettajille ryhdyttiin pitämään koulutustilaisuuksia. Pyhäkoulun rinnalle otettiin 1970-luvulla käyttöön päiväkerho- ja raamattuluokkatyö. Osanotto näihin työmuotoihin on ollut vilkasta. Nykyiseen lapsi- ja nuorisotyöhön kuuluvat myös rauhanyhdistyksen järjestämät syys- ja nuorisopäivät, seurakuntaillat ja retket sekä osallistuminen leiritoimintaan.

Lestadiolaisuutta ovat koetelleet monet hajaannukset. Pitkälti niissä on ollut kysymys vanhurskauttamisopista ja siihen liittyvästä seurakuntaopista. 1900-luvun alun hajaannuksista torniolaiset selvisivät vähällä, sillä isoesikoisuus ei saanut

paikkakunnalla lainkaan jalansijaa ja Uuden heräyksen vaikutus jäi vähäiseksi. Samoin korpelalaisuuden, jota vastaan raittiisti pyrittiin nousemaan. Vuonna 1934 irtaantunut rauhansanalaisuuden hajaannus ei ollut Torniossa suuri, mutta Haaparannalla siihen meni valtaosa uskovaisista. Haaparannalla elävään kristillisyyteen jääneet alkoivat käydä entistä ahkerammin torniolaisten järjestämässä seuroissa. 1960-luvun alussa Laestadius-seuran nimissä irtaantunut hajaannus koettiin Torniossa aikaisempia hajaannuksia kipeämpänä. Tilanteen selkiytymistä vaikeutti lähiseutujen kristillisyyteen kuuluvien pappien kristillisyyden käsityksestä eriävä kanta sekä Tornion Rauhanyhdistyksen johtokunnan odottava kanta. Lopulta yhdistyksen toiminnasta yhdistyksen jäsenistä noin kolmannes jäi erilleen.

Viime vuosikymmeninä yhdistyksen toiminta on ollut monimuotoista ja vilkasta. Jäsenmäärä alkoi kasvaa 1970-luvun lopulla, jolloin Raumon ja sen ympäristön Rauhanyhdistys purettiin ja sen jäsenet liittyivät Tornion Rauhanyhdistykseen. Paikkakunnalle muutot ja siionin kasvaminen sisältäpäin ovat kasvattaneet jäsenmäärää entisestään. Tänä päivänä yhdistyksen toiminta tavoittaa ihmisiä kenties enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Katse on suunnattu turvallisesti tulevaisuuteen.